

єрм. Юстин Бойко

**СПРОБА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ
ДО ІСТОРІЇ СТУДИТСЬКОЇ ЛАВРИ
СВ. ОБРУЧНИКА ЙОСИФА В КАМЕНИЦІ У БОСНІЇ,
ЯКІ ЗБЕРІГАЮТЬСЯ У ФОНДАХ ЦДАУЛ**

Історія українського народу нерозривно пов'язана з феноменом міграції. Можна сказати, що цей процес є природний, оскільки люди переміщаються з одного місця до іншого відтоді, відколи існує людство. Проте, коли мовиться про українську міграцію, особливо останніх двох століть, то вона не була природною, оскільки зумовлена зовнішніми факторами.

У науковій літературі ще донедавна мовилося про так звані чотири хвилі еміграції українців. Але повномасштабна війна з росією, яка офіційно розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила черговий масовий вимушений виїзд наших людей поза межі України. Торік МЗС України офіційно повідомило, що станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебуває 8 мільйонів 177 тисяч українців, які виїхали після початку російської агресії. Тож сьогодні з певністю можна говорити про п'яту хвилю української еміграції.

Усі хвилі міграції українців супроводжувала Церква. Там, де були наші люди, згодом або й відразу їхали наші священники. Адже, попри всі обставини, життя продовжувало вирувати на мі-

сцях поселення. А тому, окрім забезпечення матеріальних потреб, люди відчували велику потребу в духовному супроводі.

У сьогоdnішньому представленні хочу пригадати один із таких центрів духовного життя українців першої хвилі еміграції, який виник на території Боснії. Мова про Студитську Лавру св. Обручника Йосифа у Камениці. У спеціалізованій науковій літературі можна знайти чимало коротких згадок про цю обитель. Однак досі історія її становлення, розвитку та ліквідації не знайшла свого окремого опрацювання у формі окремої наукової статті чи монографічного дослідження. Тому це представлення можна вважати за анонс окремої історичної монографії, яка, маю велику надію, у найближчому майбутньому заповнить цю прогалину.

Нині ж хотів би ознайомити зацікавлену аудиторію з наявними архівними джерелами, які містять цінну інформацію щодо різних історичних віх розвитку Лаври св. Обручника Йосифа у Камениці. Усі вони зберігаються в різних фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (надалі — ЦДІАУЛ).

Короткий історичний нарис переселення і становища українців греко-католиків у Боснії

Тема українських поселенців у Боснії від 1900 до 1920 року була одною з головних у церковних та громадських часописах Галичини. Мова про «*Ниву*» (Комариця, 2002) — часопис греко-

католицьких священників, *«Руслан»* («Руслан», 2007) — суспільно-християнський часопис українських народовців, а також *«Діло»* («Діло», 2002) — провідний і найстаріший часопис Галичини. Особливої згадки заслуговують дві публікації.

Перша вийшла друком у 1910 р. окремою книжечкою під назвою *«Положенє русинів в Босні»* (Гродський, 1909). Її автором був особистий секретар Митрополита Андрея Шептицького Йосиф Гродський. Саме він за дорученням Митрополита протягом двох років (1907–1908 рр.) перебував у Боснії з метою розвідати ситуацію і допомогти українським переселенцям влаштувати своє життя. Після свого повернення до Галичини він вирішив описати життя українських переселенців у Боснії в окремій книжці, щоби представити реальну картину стану речей та застерегти тих, яких манили надзвичайно міфічні і красиві розповіді про ті далекі краї.

Друга публікація була у формі окремих розлогих споминів, які публікувалися в часописі *«Нива»* протягом 1917–1918 років. Їх автором був о. Леонтій Куницький, який до початку Першої світової війни душпастирював серед українських греко-католиків у Боснії. Усі спомини публікувалися під одною назвою — *«Над Босною»* (Куницький, 1917). У них він описав не тільки загальний стан речей в українській громаді в Боснії, а й досить детально представив стан суспільно-церковного життя в кожній із громад.

Історія монашої обителі Студитів у Камениці нерозривно пов'язана з історією української еміграції до Боснії та історією

становлення церковних структур, які забезпечували прибулих людей належною душпастирською опікою. А оскільки в українській науковій літературі ця тема не надто досліджена, варто зробити короткий огляд процесу становлення душпастирства українців греко-католиків у Боснії³⁰.

Українці почали прибувати до Боснії більш численно з 1890 року. Першу групу емігрантів із 72 родин становили українці з Галичини. Кінцевим пунктом їхнього паломництва стало містечко Прнявор, один із тогочасних адміністративних центрів Боснії. Прибувши на нове місце поселення, українські емігранти, окрім справ, пов'язаних із влаштуванням побуту, почали писати листи до Львівської митрополії з проханням про своїх душпастирів. Вони походили переважно з Львівської і Тернопільської областей, а тому еклезіологічно відчували свій зв'язок саме з Львівською митрополією (Качараба, 2013).

Коли Андрей Шептицький був офіційно проголошений Митрополитом Львівським, він зацікавився українськими емігрантами в Боснії і вирішив послати туди з місією розвідати ситуацію о. Тита Войнаровського, довголітнього адміністратора митрополичих дібр, а згодом свого особистого секретаря бр. Йосифа Грод-

³⁰ Тут потрібно згадати величезний науковий доробок св. п. Степана Качараби, українського історика, краєзнавця, доктора історичних наук, декана історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка, який цілковито присвятився дослідженню української еміграції, у тому числі до Боснії. Згадати хоча б його працю «Еміграція галицьких селян в Боснію і Герцоговину наприкінці XIX – на початку XX ст.» (Качараба, 1990).

ського (Качараба, 2019). Тит Войнаровський, розвідавши докладно ситуацію на місці, повернувся до Львова з твердим переконанням, що треба на всілякі способи відраджувати людей їхати до Боснії. Але пропаганда вже зробила свою справу, тому перед Митрополитом Андреем постало питання, як забезпечити мігрантів із Галичини належним душпастирством (Гродський, 1909: 25–26).

Передовсім Митрополит вирішив проговорити цю проблему з місцевою церковною єрархією. Для цього він налагодив відносини з Крижевацьким греко-католицьким єпископом Юлієм Дрогобецьким та римо-католицьким єпископом в Баня-Луці Маріаном Марковичем. Спершу Крижевацький єпископ спробував залучити до місії серед українських емігрантів із Галичини отців Василян, запросивши їх на тижневі місії. Однак згодом побачив, що одними місіями справа не обійдеться, оскільки люди потребують душпастиря на постійній основі. Тож у 1900 році він призначив для них о. Андрія Сегеді, русина з Бачки, а римо-католицький єпископ Баня-Луки домігся в державних органів влади стипендії для його утримання (Качараба, 2013: 133).

У 1902 році до Боснії прибув Митрополит Андрей, щоби на власні очі побачити ситуацію з душпастирством українських поселенців. Зрозумівши стан речей, він звернувся до Апостольської Столиці з проханням призначити для греко-католиків у Боснії окремого Генерального Вікарія. Апостольська Столиця розглянула прохання Митрополита, і 16 липня 1909 року папа Пій X за-

снував окремий Греко-Католицький Вікаріат у Боснії, а 10 вересня 1910 року призначив першого Генерального Вікарія. Ним став о. д-р Йосиф Жук, на той час ректор Львівської духовної семінарії (Степовик, 2009).

Із призначенням Генерального Вікарія у житті українських греко-католиків у Боснії почався новий етап. Генеральний Вікарій став активно відвідувати українські колонії та дбати про належну душпастирську опіку для них, запрошуючи з Галичини священників. Архиепископ Сараєва Йосиф Стадлер, споглядаючи ситуацію з душпастирством греко-католиків у Боснії у світлі довгої перспективи, пропонував Апостольській Столиці утворити для них окрему єпархію (Качараба, 2013: 134).

Після аналізу ситуації було вирішено заснувати спочатку Апостольську Адміністрацію, яку згодом можна буде розвинути до рівня єпархії. Сталося це в 1914 році, а першим Апостольським Адміністратором став о. Олексій Базюк. Проголошення Апостольської Адміністрації збіглося з початком Першої світової війни, тому на плечі Апостольського Адміністратора лягла дуже нелегка ноша. Спершу о. Базюк мешкав у приміщенні духовної семінарії в Сараєво, а опісля переніс свій офіційний осідок до Баня-Луки — ближче до поселень українських емігрантів. За час його урядування церковне життя українців греко-католиків набуло значного розвитку: було створено нові громади, збудовано багато церков, парафіяльних та просвітницьких будинків (Качараба, 2013: 135).

Апостольська Адміністрація для греко-католиків у Боснії проіснувала до 1925 року, після чого її було ліквідовано. Головною причиною цього стала зміна суспільно-політичної ситуації. Після короткого періоду реорганізації всі парафії, священники і вірні перейшли у підпорядкування Крижевацької греко-католицької єпархії. На той час її очолював єпископ Діонізій Няраді, який був дуже близьким приятелем Митрополита Андрея. Зважаючи на це, він якнайбільше сприяв розвитку душпастирської мережі для греко-католиків у Боснії, які були вихідцями з Галичини. Після його смерті Крижевацьку єпархію очолювали Янко Шимрак (1941–1946 рр.), Гавриїл Букатко (1952–1981 рр.), Йоаким Сегеді (1981–1983 рр.), Славомир Мікловш (1983–2009 рр.), Нікола Кекич (2009–2019 рр.), Мілан Стіпіч (із 2020 р. й досі). Варто зазначити, що за цей час в організації душпастирства греко-католиків у Боснії відбулися суттєві зміни. Зокрема, за часів урядування єпископа Гавриїла Букатка, незважаючи на комуністичні переслідування, мережа українських греко-католицьких парафій у Боснії надзвичайно розвинулася. А 15 квітня 1978 року він вирішив реорганізувати структуру Крижевацької єпархії, утворивши для вірних, які ідентифікували себе з УГКЦ, окремий Вікаріат (Мишанич, 2004). У зв'язку з розпадом Югославії Крижевацький єпископ Славомир Мікловш у 2005 році офіційно затвердив межі Вікаріату для греко-католиків у Боснії, які збігалися з межами нової держави Боснії і Герцеговини. Від того часу і досі

греко-католики в Боснії функціонують як окремий Вікаріат, який перебуває у підпорядкуванні Крижевацького єпископа.

**Студитська Лавра св. Йосифа у Камениці:
заснування, розвиток, ліквідація**

Упорядник маленької книжечки під назвою *«Греко-Католицька Церква в Боснії»*, яка вийшла друком у Львові в 1912 році завдяки редакції відомого на той час часопису *«Нива»*³¹, роль і значення Студитської Лаври св. Йосифа у Камениці описує такими словами: *«Великою підоймою в релігійнім життю наших переселенців було основанє їх Ексцеленцією Митрополитом Шептицьким Студицької Лаври в Каменици в р. 1908. Вкоро-тці станув тут монастир і церков. Монастир в Каменици — в серци всіх руских кольоній — причинився найбільше до здержаня релігійної і національної апостазії. Щороку збираються тут на відпуст в день Рождества Пресв[ятої]. Богородиці тисячі наро-ду. 17 липня 1911 р. відбулась тут завдяки гостинности і помочи бр. Студитів перша місія при здвизі народу около 3000. Прибули навіть наші кольоністи зі Славонії»* (Греко-Католицька Церква в Боснії, 1912: 1).

³¹ Часопис «Нива» виходив у Львові з 1904 до 1939 року, за винятком 1915 і 1919 років. Головною метою, що її ставила перед собою редакція, було осмислення, збереження та розвиток християнської та національної ідентичності українців. Часопис був майданчиком поважних дискусій між священниками, зокрема на тему ідентичності Греко-Католицької Церкви в Україні, боротьби з москвофільством, атеїзмом і комунізмом.

Ці слова є виразним свідченням того, яку роль відігравала Студитська Лавра св. Йосифа в Камениці для українських емігрантів в Боснії. Уже на третьому році свого існування вона стала головним символом їхньої духовної і національної ідентичности. Пригляньмося ближче до її основних історичних віх.

Заснування

Зі споминів брата Йосифа Гродського виникає, що задум заснувати у Боснії монастир Студитів виник ще в 1907 році. Саме тоді Митрополит Андрей поділився з ним цією ідеєю, а тому й вислав його наперед, щоби розпочати будову монастиря і церкви. Місцем для будівництва нового монастиря обрано гору Діван біля Камениці. Саме її у 1902 році, у час своїх перших відвідин українських переселенців в Боснії, Митрополит придбав з тією ціллю, щоби закласти велику виноградну плантацію, яка могла б стати місцем заробітку. Ось як про це пише брат Гродський: *«Щоби, отже, бодай в частини помочи нашим людям в Боснії, постановив Митрополит вислати їм монахів, а іменно братів Студитів, що то мають свій монастир під Львовом, в селі Скнилові. «Побудуємо їм — казав Митрополит — у своїй винниці монастир та най там і працюють на славу Божу та на пожиток людям. А ти, казав Митрополит до мене, поїдеши знов до Боснії та допилинуєши будови монастиря і церкви». Ось і виїхав я знову (27/11/1907) до Боснії. Тут скликав я людей, представив їм замір Митрополита, а они учувши се, з піднесеними руками до Бога, та*

із сльозами в очах, дякували Богу... Зараз і стали іти до мене люди і кождий жертвував щось на будову монастиря та церкви. [...] таким способом до весни стояв вже дім з вісьми кімнат готовий» (Гродський, 1909: 83–84).

Тут варто зазначити, що рішення Митрополита Андрея прислати до Боснії монахів Студитів було досить відважним. Адже у 1898 році Митрополит розпочав віднову Студитів в Україні, а 24 листопада 1906 року офіційно заснував та освятив їхню першу обитель — Скнулівську Лавру св. Антонія Печерського. Тобто монаша спільнота не встигла ще добре сформуватися, хоча, як виникає з архівних джерел та даних *Шематизму*, покликань до них приходило чимало.

Перші монахи Студити приїхали до Камениці на початку травня 1908 року. У *Шематизмі Львівської митрополичої Архиепархії* за 1909 рік зазначені їхні імена (Шематизм, 1908: 233–234). Це були два монахи з вічними обітами, серед яких один священник і три новики, тобто кандидати до монастиря, а саме: бр. Іларіон (Іван Денещук)³², який став настоятелем, о. Йосафат (Іван Ковальчук)³³ і новики — Йоан, Стефан і Семен.

³² Народився 14 березня 1872 року в Олеську. До монастиря вступив у 1900 році. Рясу отримав 14 вересня 1902 року, а великий Ангельський образ 24 листопада 1906 року.

³³ Народився 1870 року. До монастиря вступив 1902 року. Рясу отримав 22 липня 1903 року, великий Ангельський образ 24 листопада 1906 року.

Згадані монахи приїхали заздалегідь, щоби підготувати монастир для проживання і церкву для освячення. Освятити ж її приїхав сам Митрополит Андрей. Зберігся дуже гарний і зворушливий спомин про цей день і цю подію: *«1909 р. з початком осені приїхав Митрополит до Камениці на посвячення монастирської церкви. Тоді то вперше в Босні мали вірні нагоду придивитися чудовим обрядам посвячення. Митрополит у проповіді пояснив значення відправ. І тепер катихизував Митрополит. Цього разу про 6 правд віри. Діти уважно слухали бородатого «дідуса», що то жартував, то розповідав байки. Найбільша їх втіха була, коли Митрополит роздавав хліб помащений медом та виноград. Деякі домагалися ще хліба, хоча кусники не були маленькі. Так і одержував хто скільки хотів. Прощання з монахами та народом було дуже зворушливе. Монахи припадали до ніг, цілували їх, а народ у процесії відпровадив свого Пастиря до гостинця в Йошавці»* (Саламон, 1978).

Грамоти освячення церкви і монастиря у Камениці не збереглися. Але, на підставі даних, що їх знаходимо у *Шематизмах*, можна тільки додати, що монастирська церква у Камениці була освячена в честь празника Різдва Пресвятої Богородиці, а сам монастир відданий під покров св. Йосифа Обручника. Щодо останнього, треба зазначити, що вже при заснуванні першої обителі Студитів у Скнилові, Митрополит Андрей поручив їм в особли-

вий спосіб молитися до св. Йосифа Обручника, навіть уклав для цього спеціальну молитву (Юстин єрм. Бойко, 2020).

Розвиток

Після освячення монастирської церкви і обителі розпочалося щоденне служіння Студитів для українських мігрантів в Боснії. Митрополит Андрей бачив їхнє служіння у формуванні і розвитку своєрідного духовного центру, навколо якого б зосереджувалося життя народу. Натомість ситуація склалася дещо інакше і вимагала інших підходів. Українці були розкидані на великих територіях по так званих колоніях, українських священників було обмаль, а тому монахам Студитам доводилося охоплювати душпастирською опікою сусідні поселення (Качараба, 2013: 136). А це суперечило монашому порядку життя.

Для того, щоби зберегти порядок монашого життя, а водночас не залишити самих на себе українських переселенців, Генеральний Вікарій о. Йосиф Жук пропонує Митрополиту Андрею створити в Боснії кілька студитських монастирів і на їх основі побудувати центри суспільно-релігійного життя. В одному з листів, від 11 грудня 1910 року, він пише:

«Коли я перед від'їздом до Боснії працював, сказали мені Ексселенція, що хочуть вицофати (забрати. — ред.) бр. Студитів з душпастирства. Однак, смію дуже горячо просити сего не робити, бо се впровадило б мене не лишень в дуже великий клопіт, але для босанської місії було б се страшним ударом. Я був в Ка-

мениці і переконався, що браття працюють з таким успіхом, якого я навіть не надіявся: до них сходяться люди з найдальших колоній, а що найважніше, то то, що ті колонії, котрі они адмініструють, навіть не хочуть чути о тім, щоби братів замінити свіцкими священиками.

Приглянувшись ближше відносинам серед Русинів, приходжу до переконання, що було би лиш одиноким средством для уратованя тутейших Русинів для віри і народности — оперти цілу місію на Студицьких лаврах. Братя не потребували би бути парохами, але вистарчало би, якби були ще бодай в двох місцях, прим[іром]. в Банялюці і Градішці над Савою по одному монастиреви. Они могли б так як Трапісти мати і школи для наших дітей, а через те спинили б винародовлення на користь схизматицьких Сербів. Осмільяюся піддати той плян Вашій Ексцеленції і буду горячо молитися, щоб Ексцеленція зважили ту справу в такім напрямі рішити (ЦДІАУЛ, Ф. № 538, оп. № 2, спр. № 358, арк. 18–20).

У відповідь на таку пропозицію Митрополит Андрей порадив Генеральному Вікарію все-таки будувати душпастирську мережу на єпархіальних священиках, а монастирська обитель мала відігравати роль відпустового центру, що єднає всіх. У результаті о. Йосиф Жук почав шукати священиків для Боснії в Галичині. Із великим трудом йому вдалося спровадити кількох і частково забезпечити потреби українських переселенців у колоніях. Та все таки з огляду на великий брак священиків Митрополит Андрей

дозволив Студитам опікуватися поселеннями українців у Дев'ятині і Старій Дуброві (Качараба, 2013: 137–138).

Поряд із тим розвивалося життя і в самій Лаврі св. Йосифа в Камениці. Передовсім збільшувалося число самих монахів. У 1910 році до грона монахів приєдналися два єромонахи — Андрій Абрагамович і Нікон Цюсьняк (Шематизм, 1910: 436). Обидва належали до перших монахів, із яких розпочинала своє існування Лавра св. Антонія Печерського у Сквилові біля Львова. Монаша спільнота в Камениці починає наповнюватися новими покликаннями, а також монахами зі Сквилова, які приїжджають сюди на відпочинок чи на допомогу тутешній спільноті.

У 1912 році Лавра св. Йосифа монахів Студитів у Камениці відкриває свій новіціят. У цьому ж таки році тут розпочинає свою монашу формацію Леонід Фьодоров, майбутній екзарх для греко-католиків у росії. Згодом до нього приєднається рідний брат Митрополита Андрея Казимир Шептицький, який при облечинах отримає монаше ім'я Климентій (Шематизм, 1912: 401; Шематизм, 1914: 432). Офіційно він проходив новіціят у бенедиктинському монастирі абатства Бойрон. Але час від часу приїжджав до Камениці на певний період, молився з місцевою спільнотою Студитів та допомагав їй. Про це свідчать самі монахи у своєму листуванні з Митрополитом Андреем.

Отож, завдяки бр. Климентію Лавра св. Йосифа у Камениці досить сильно розвинула свою господарську діяльність. Спершу

монахи заробляли тільки на вині, яке самі виробляли, утримуючи виноградник. Згодом завдяки допомозі рідного брата Митрополита Андрея вдалося збудувати мурований дім, бензиновий млин, шопу, пивницю, а також водонапірну башту. У плані було також будівництво сучасної як на той час господарської стайні, але з огляду на брак коштів, як також через історичні обставини, цей задум не вдалося реалізувати (Юстин єрм. Бойко, 2021).

1914 рік для монахів Студитів у Камениці став роком великих випробувань. 6 лютого шовіністично налаштовані до українців серби підпалили церкву і монастир, які згоріли до тла. Один із листів, що його написав бр. Ізидор Митрополиту Андрею 8 лютого 1914 року, виразно показує внутрішній стан монашої спільноти та й ситуації взагалі:

«Як вже Найдорозшому Отцю відомо (себто Митрополиту Андрею. — ред.), яким крестиком Господь Бог зволив нас посітити, пишу сей лист, але майже не знаю, що середи, то б/2 мені так тяжко гейби тяжким каменем придавив моє серце. Мені очи не висихають від сліс (сліз. — ред.) та і прочим братям не смакує їда, не бере сон.

Бо нима того, що було найдорозшого нашому серцю. Господь Бог взяв собі то, где було наше прибіжище, нашу розмову душі з Богом. Лишилисьмося майже під небом тиняємсі по хатах на ніч, бо зима єще тримає.

В неділі була Служ[ба] Божя на тім місци, где була Церква, але я не міг співати такий мені жаль, так слизи зачали заливати очи, що я ледве вистояв через службу Божу, а люди як підняли плач гейби малі діти за мамою.

Але щож зробити, хіба сказати, Ей Отче, такобисьть угоднo пред Тобою... не чути тепер красного співу людей, лишень згарища видне, ніби по татарах» (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 2, спр. № 352, арк. 42).

Через декілька місяців після спалення монастиря і церкви на монахів Студитів у Камениці очікувало нове випробування: 28 липня 1914 року почалася Перша світова війна. Частина монахів була мобілізована до війська, частина потрапила в полон. А ті, що залишилися, змушені були переховуватися в єпископській резиденції у Загребі.

Надзвичайно промовистим є лист бр. Ізидора Деберського, якого у 1914 році мобілізували до війська. Пише він до Митрополита 20 вересня 1917 році, відразу після того, як довідався про звільнення з російської неволі. Зміст листа вартує того, щоби його зачитувати:

«С[лава]. І[сусу]. Хр[исту].

Найдорозший Отче Ігумине!

Розсіяв нас Господь Бог по сьвіті і Єсть Єго Воля, щобиśmy спільно з іншими понесли ту покуту, а може зажадає від кого з нас в жертву віддати життя.

Я 1914 [року] взятий до Війска і блисько 1 року єсьм на поли бою. Бувім у великих битвах. Бог Милосердний захоронив мене від наглої смерти.

Тяжко було мені на душі, коли довідався про всі події, які зайшли у Отця Ігумина у Російській неволи. Я щодня молив Пр[ечисту]. Д[іву]. М[арію]. за Отця Ігумина, а тепер скоро довідався, що Отець Ігумин вернули до Львова. Моя радість велика.

Що по довгих літах можу знова написати до мого Найдорозшого Отця. Знаючи, що Отець Ігумин обтяжені працею, однак я осьміляюсь просити, щоби Отець Ігумин були ласкаві пару слів мені відписати. Се буде для мене великою потіхою. Цілую стопи і прошу о Вітцівске Благословеніє.

бр. Ізидор.

20/9/1917» (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 190, арк. 119–120).

Яким було життя Лаври св. Йосифа у Камениці в час Першої світової війни, сказати важко, оскільки збереглося дуже мало документів. Серед архівних документів знаходимо один колективний лист монахів Студитів із Камениці від 25 квітня 1918 року до Митрополита Андрея, в якому вони вітають його з Великодніми святами, а також коротко повідомляють про своє життя (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 198, арк. 148). Тут вони проживали до 1922 року, аж поки місцева влада не наказала їм покинути Каменицю.

Щоби відбудувати церкву і відновити монаше життя в Камениці, єпископ Крижевацької єпархії Діонізій Нярадї пропонує Митрополиту Андрею прислати на настоятеля когось, хто не є українцем, надіючись, що це хоча б частково заспокоїть негативні настрої місцевих сербів. Найкращого кандидата він вбачав у о. Йосафатові Жану — монахові ЧСВВ канадійського походження, який був довіреною особою Митрополита в суспільно-політичних питаннях (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 161, арк. 22; ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 161, арк. 35). Митрополит Андрей радо погодився з цією пропозицією і звернувся до самого о. Йосафата Жана. Той прийняв цю пропозицію і вже в серпні 1923 року прибув до Боснії, але як монах-студит, щоби не спричинити зайвих клопотів справі. Такий його крок не був формальним, оскільки перед тим він прийняв монаший постриг згідно з літургійним порядком Студитів.

Прибувши до Боснії, о. Йосафат Жан відразу взявся до справи відродження монастиря Студитів в Камениці. Передовсім він повернув у власність монастиря ті землі, які присвоїли собі деякі з місцевих жителів, і взявся за відбудову церкви. Станом на вересень 1924 року церква була вже готова до освячення. Чин освячення церкви і дзвону звершив єпископ Крижевацький Діонізій Нярадї в празник Різдва Пресвятої Богородиці 21 вересня. З цієї нагоди свого листа-привітання о. Йосафатові і всім присутнім надіслав Митрополит Андрей Шептицький. Про це ми довідуємося

з подячного листа о. Йосафата Жана до Митрополита від 23 вересня 1924 року. Його зміст вартий того, щоби його зацитувати повністю:

«Ексцеленціє,

Вашого попереднього листа мені передав преподобний отець Йосафат і цим приніс мені та усім нашим Українцям в Боснії велику радість. Я бажав зробити для усіх нас свято, але Добрий Господь прислав інше рішення.

Прибув Преосвященний монсіньор д-р Няраді, був дуже ввічливий. Він поїхав вчора і був дуже задоволений. Я пересилаю Вам декілька фотографій цього пам'ятного дня освячення нашої церкви і благословення дзвону. Моє здоров'я є дуже добрим.

В очікуванні цього листа я прошу покірно Вашого благословення,

Йосафат Жан, студит (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 190, арк. 88).

Після відбудови і освячення монастирської церкви до Камениці вже через півтора місяці повернулися три монахи Студити, серед яких був один єромонах — Нікон Цюсьняк — і троє братів³⁴. Попри успіх справи, у скорому часі її знову очікувало чергове випробування. 12 грудня 1924 року місцева влада наказала о. Йосафатові Жанові покинути Каменицю (ЦДІАУЛ, Ф. № 358,

³⁴ Про це свідчить лист о. Нікона Цюсьняка до Митрополита Андрея з Камениці від 16 листопада 1924 року (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 190, арк. 92-94).

оп. № 1, спр. № 190, арк. 104–105). А 10 січня 1925 року з Міністерства у справах віри з Белграду прийшов лист, який наказував йому покинути територію Боснії (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 190, арк. 107–110). У квітні того ж року ця заборона поширилася на усіх монахів Студитів у Боснії.

З огляду на ситуацію, яка склалася, єпископ Діонізій Няраді усіляко намагався врятувати місію Студитів у Боснії. Задля цього він кілька разів їздив до Міністерства до Белграду, але без успіху (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 161, арк. 46). Маючи надію, що політична і релігійна боротьба втихомириться і Студити зможуть повернутися до своєї обителі, він забрав їх до єпископської резиденції у Загребі. Там вони проживали до 1926 року і час до часу їздили з місіями по різних місцях поселення українців. В одному з листів до Митрополита Андрея він навіть розмірковує над тим, щоби Студити перебралися до Керестуру і там заснували свій монастир і новіціят, але згодом зрозумів, що цю ініціативу неможливо буде реалізувати (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 161, арк. 43–44).

Ліквідація

У 1928 році стало зрозуміло, що місію Студитів у Боснії доведеться закрити — якщо не остаточно, то до кращих часів. Щоби врятувати майно і нерухомість Лаври св. Йосифа в Камениці, владики Діонізій Няраді пропонує Митрополиту Андрею і отцю Климентію як ігумену продати все майно Крижевацькій єпархії,

щоби уникнути націоналізації і передачі православним. Він пропонує саме продаж, а не дарування, оскільки в такий спосіб можна уникнути великого державного податку. Натомість, коли б виникли сприятливі обставини для повернення Студитів до Боснії, то єпархія радо поверне монахам усе їхнє майно. Цю пропозицію, сформульовану самим владикою Діонізієм Нярадї, знаходимо в його листі до Митрополита Андрея від 14 травня 1928 року:

«Прошу дальше, щоби́сте нам продали монастир в Камениці, бо грози небезпека, що схизматики expropriujut ту будову для школи. Я так думаю, щоби монастир Студитів продав монастир і маєток єпархії для парохії, а єпархія обов'язеся в кождім часі нараз передати монастир Студитам, если Бог позволит коли вернути їм до Босни.

Для того прошу написати контракт продажу того об'єкту для парохіїєпархії Крижевецької. Ціна най буде невелика. Если би даровали то єпархії, ми би мусіли платити державі 15 % від ціни того об'єкта. Як купимо, то платимо лишень 4 % купленої ціни» (ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 161, арк. 69–70).

Укладення договору купівлі-продажу вимагало належного нотаріального оформлення та адвокатського супроводу. Займатися цим питанням влади́ка Діоні́зій Нярадї доручив о. Григорію Біляку, священнику, який приїхав до Боснії у 1912 році і був деканом у Прняворі. До переїзду він був сотрудником на парафії Рудно біля Львова. Він докладно вивчив питання продажу Сту-

дитської Лаври св. Йосифа у Камениці і доповів про стан речей Крижевацькому єпископу (ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297, арк. 10).

Спершу адвокат радив, щоби для підписання Договору до Боснії прибув офіційний представник від Студитів з України зі спеціальним правом підпису такого роду документів. З огляду на це було вирішено вислати до Боснії о. Іларіона Денещука, який втішався авторитетом і повагою місцевих людей і священників. Збереглося навіть його листування з того часу з Митрополитом Андреем (ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297, арк. 18–19).

Він прибув до Загреба 13 лютого 1929 року як офіційний представник Свято-Іванівської Лаври Студійського Уставу, на базі якої в 1919 році було створене Товариство «Студіон» (ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297, арк. 14). Воно було офіційно зареєстроване як громадське об'єднання, до якого належали всі монахи Студити, а також деякі єпархіальні священники. На випадок політичних змін воно було гарантом збереження права власності за монастирськими маєтками, а також гарантувало право на отримання пенсії його членам і єпархіальним священникам (Дядюк, 2020). Прибувши до Загреба, він зупинився в єпископській резиденції Крижевацького єпископа і за змоги їздив по різних парафіях у Боснії, допомагаючи місцевим священникам.

Після докладного вивчення справи виявилось, що для юридичної певності буде кращим, коли контракт купівлі-продажі

монастирської власности Студитів у Камениці підпише особа, яка офіційно зареєстрована у Боснії і має громадянство. Тож владика Діонізій Нярадї у порозумінні з о. Климентієм Шептицьким, на той час ігуменом Унівської Лаври, вирішили, що найкраще пасувало би це зробити згадуваному раніше о. Григорію Біляку, який був у курсі справи. Саме його о. Климентій офіційно уповноважив підписати *Договір* про купівлю-продаж монастирських маєтностей Студитів у Камениці (ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297, арк. 63).

Договір був офіційно підписаний 25 квітня 1929 року о. Григорієм Біляком як уповноваженим представником Студитів та доктором Ловро Владіславовічем, уповноваженим представником владики Діонізія Нярадї. Згідно з Договором, стороною, що набувала майно, були парафії в Старій Дубраві, Прняворі і Дев'ятині. У Договорі зазначалося, що монастир Студитів протягом 10 років, тобто до 25 квітня 1939 року, має право викупу майна. Але, якщо він цим правом не скористається, то згадані парафії повинні будуть заплатити Студитам 4.000 швейцарських франків (ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297, арк. 56–57).

Після 10 років Ординаріат Крижевацької єпархії нагадав Студитам про те, що збігає термін *Договору* і потрібно знати, як рухатися далі, оскільки монастир не скористався з права відкупу свого майна. У відповідь о. Климентій Шептицький запропонував два варіанти розв'язки:

- 1) або продовжити наявний *Договір* ще на 5 років;
- 2) або остаточно відкупити монастирські маєтності, вартість яких станом на 1939 рік становила вже 12.950 швейцарських франків (ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297, арк. 64–65).

Після недовгих роздумів і розмов було вирішено пристати на перший варіант, а саме — продовжити *Договір* про купівлю-продаж від 25 квітня 1929 року, яка діяла до 25 квітня 1939 року ще на 5 років. Отець Ігумен Климентій Шептицький знову офіційно уповноважив о. Григорія Біляка підписати новий *Договір* з Крижевацькою єпархією, що й було зроблено 26 травня 1939 року (ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297, арк. 66). А це означало, що до 26 травня 1944 року потрібно було прийняти остаточне або знову проміжне рішення. Новий *Договір* передбачав також можливість передчасної смерті котрогось із підписантів. У такому випадку всі права і обов'язки переходили на їхніх наступників.

На превеликий жаль, Друга світова війна по-іншому розставила акценти. 14 квітня 1940 року за загадкових обставин у віці 65 років помирає владика Діонізій Нярадї (Гаврош, 2010). Отець Григорій Біляк, попри тяжкі обставини, продовжував своє служіння в статусі єпископського вікарія для українських греко-католиків у Боснії аж до своєї смерті — 21 лютого 1977 року (Біляк, 2017). А в Галичині відхід німців і прихід радянських окупантів у 1944 році ознаменував нові переслідування, закриття монастирів та перехід УГКЦ у підпілля. За той час у вирї війни був та-

кож цілковито знищений монастир Студитів у Камениці, а місцевим українцям довелося переселятися звідти до інших місць. Нині про існування там монастиря і потужної української громади в Камениці свідчать хіба фрагменти старенької черепиці, яку можна знайти на місці, де був монастир, а також старий зарослий травою цвинтар, на якому спочивають ті, які свого часу стояли в авангарді суспільно-церковного життя.

17 липня 2019 року у м. Баня-Лука в Боснії біля місцевого парафіяльного греко-католицького храму Христа-Царя було встановлено пам'ятний хрест у пам'ять про Студитську Лавру св. Йосифа у Камениці. У написі на ньому в особливий спосіб згадано двох студитів — Леоніда Фьодорова і Климентія Шептицького, проголошених блаженними святим Папою Іваном Павлом II 27 червня 2001 року у Львові в часі його Апостольського візиту до України. Пам'ятний хрест було встановлено з ініціативи відповідального від імені Синоду УГКЦ за організацію 150-ліття від дня народження блаженного Климентія Шептицького, яке відзначалося на державному і церковному рівнях протягом 2019 року. Чин освячення здійснив Преосвященний владика Йосиф Мілян, на той час Голова ПМВ УГКЦ ³⁵.

³⁵ Владика Йосиф Мілян у Боснії освятив пам'ятний хрест із нагоди 150-річчя блаженного Климентія Шептицького 18 липня 2019 року, <https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-yosyf-milyan-u-bosniy-osvyatyv-pamyatnyy-hrest-z-nagody-150-richchya-blazhennogo-klymentiya-sheptytskogo-1235/>

Архівні джерела: представлення та опис

Архівні джерела на сьогодні залишаються основним і чи не єдиним джерелом інформації про становлення, розвиток та примусову ліквідацію Студитської Лаври св. Йосифа у Камениці. Передовсім мова про ті, що зберігаються в архівних фондах ЦДІАУЛ.

На особливу увагу заслуговують три — № 201, № 358 і № 684. Перший із них — це фонд *«Греко-Католицька митрополіча консисторія. м. Львів»*. Він ще не до кінця упорядкований, але в процесі його каталогізації деякі матеріали, які мають стосунок до історії Студитської Лаври св. Йосифа в Камениці, вийшли друком. Другий — це знаний серед дослідників іменний фонд Митрополита Андрея Шептицького, який в архівному каталозі називається *«Шептицький Андрей (Роман-Марія-Олександр), граф, митрополит Галицький Греко-Католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НШТ»*. І врешті третій — це фонд, у якому зібрані документи *«Протоігуменат монастирів чину св. Василя Великого, м. Львів»*. Пригляньмося ближче до конкретних справ, які мають дотичність до історії Студитської Лаври св. Йосифа в Камениці і зберігаються в цих фондах.

1) Листування Леоніда Фьодорова з Митрополитом Андреем Шептицьким

У 2004 році у видавництві Українського Католицького Університету вийшла друком книга під назвою *«Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Книга 1: Документи і матеріали, 1899-1917»*. Її упорядниками були відомий богослов і дослідник о. Юрій Аввакумов та архівістка Оксана Гайова. Основою цього видання є архівні матеріали з фондів ЦДІАУЛ, які мають стосунок до історії Греко-Католицької Церкви в Росії. Усі вони зі згадуваного фонду № 201.

Серед опублікованих архівних документів лєвова частку належить листуванню майбутнього єкзарха для греко-католиків у Росії, а від 2001 року блаженного священномученика Леонтія (Леоніда Фьодорова) з Митрополитом Андреем Шептицьким. Частина цього листування з періоду, коли він проходив новіціят у Студитській Лаврі св. Йосифа в Камениці. З огляду на це монахи Студити у 2014 році вирішили видати окремою публікацією *«Листи з Камениці»* (Блаженний священномученик Леонтій, 2014), щоби виокремити для кращого розуміння період монашої формації Леоніда Фьодорова. Усі вони в архівному каталозі числяться у фонді № 201, опис 4б, справа № 1577. До згаданої публікації увійшло 12 листів, які в хронологічному порядку можна представити так:

- 1) Камениця, 11 червня 1912 року;
- 2) Камениця, травень-червень 1912 року;
- 3) Камениця, 9 вересня 1912 року;
- 4) Камениця, 21 жовтня 1912 року;
- 5) Камениця, 5 листопада 1912 року;
- 6) Камениця, 20 грудня 1912 року;
- 7) Камениця, 23 грудня 1912 року;
- 8) Камениця, 12 лютого 1913 року;
- 9) Камениця, 11 березня 1913 року;
- 10) Камениця, 7 травня 1913 року;
- 11) Камениця, 28 жовтня 1913 року;
- 12) Камениця, 29 листопада 1913 року.

У своїх листах до Митрополита Андрея майбутній екзарх для греко-католиків у росії розповідає про своє духовне життя, труднощі і виклики, які переживає. Однак чимало місця він присвячує й опису побутового і духовного життя у Лаврі св. Йосифа в Камениці, у якій він протягом 1912–1914 років проходив новіціят як монах Студит. Ця інформація є надзвичайно цінною не тільки з історичної точки зору.

2) Листування монахів Студитської Лаври в Камениці з Митрополитом Андреєм Шептицьким

Листування монахів Студитів із Камениці з Митрополитом Андреєм Шептицьким, яке знаходимо у фондах ЦДІАУЛ, нараховує загалом 149 листів і складає три справи фонду № 358, опи-

су № 2: справи № 93, № 94 і № 95. Написані ці листи в період із 1909 до 1914 року. Варто зауважити, що Митрополит Андрей їх усіх дуже ретельно зберігав, навіть попри те, що не всі листи містили важливу інформацію. Якщо взяти до уваги те, що так само ретельно він зберігав і листування монахів Сквиливської Лаври, можна припустити, що робив він це з тією ціллю, щоби для наступних поколінь Студитів зберегти пам'ять про те, як формувалися їхні початки. Адже Лавру св. Йосифа в Камениці формували монахи, які самі тільки робили початкові кроки у монашому житті.

Кореспонденція монахів Студитів із Лаври св. Йосифа в Камениці до Митрополита Андрея Шептицького складається з особистих і колективних листів. Щодо перших, то їх авторами були знані в тогочасному монашому середовищі Студитів постаті: Андрей Абрагамович, Йосафат Ковальчук, Іларіон Денещук, Нікон Цюсьняк, Ізидор Деберський та ін. У цій збірці є також два листи авторства Леоніда Фьодорова.

Зміст листів монахів із Камениці до Митрополита Андрея є дуже різноманітним. Знаходимо в них і справи особистого характеру, і звіти про життя і діяльність монастиря та монашої спільноти. На їх підставі можна майже покроково відтворити життя і діяльність монастиря від моменту його заснування і аж до 1914 року, тобто до часу, коли звичайне життя перервала Перша світова війна. Для загального розуміння кореспонденції монахів

Студитів із Камениці до Митрополита Андрея погляньмо на неї в порядку, в якому вона зберігається в архівних фондах ЦДІАУЛ.

ЦДІАУЛ, фонд № 358, опис № 2, справа № 93

Листи монахів монастиря Студійського Уставу в місті Камениця (Боснія) з іменами на літери «А–І» до Шептицького А.

- 1) *Хорвачани, 24 березня 1910 року, о. Андрей Абрагамович*
- 2) *Камениця, 15 квітня 1910 року, спільний лист, писав о. Андрей Абрагамович*
- 3) *Камениця, 14 червня 1910 року, о. Андрей Абрагамович*
- 4) *Камениця, 28 квітня 1911 року, о. Андрей Абрагамович*
- 5) *Камениця, 3 червня 1911 року, о. Андрей Абрагамович*
- 6) *Камениця, 23 жовтня 1911 року, о. Андрей Абрагамович*
- 7) *Камениця, 11 лютого 1912 року, о. Андрей Абрагамович*
- 8) *Камениця, 16 листопада 1912 року, о. Андрей Абрагамович*
- 9) *Камениця, 18 листопада 1912 року, о. Андрей Абрагамович*
- 10) *Камениця, 19 листопада 1912 року, о. Андрей Абрагамович*
- 11) *Без дати і місяця, о. Андрей Абрагамович*
- 12) *Без дати і місяця, о. Андрей Абрагамович*
- 13) *Камениця, 16 вересня 1913 року, бр. Варнава*
- 14) *Камениця, 7 вересня 1913 року, бр. Варнава*
- 15) *Камениця, 12 січня, без року, бр. Варнава*
- 16) *Камениця, 14 січня, без року, бр. Варнава*

- 17) *Камениця, 22 жовтня, без року, бр. Варнава*
- 18) *Камениця, 14 січня, без року, бр. Гавриїл Кондр.*
- 19) *Камениця, 12 серпня, без року, бр. Діонізій*
- 20) *Без дати і місця, бр. Єронім*
- 21) *Камениця, 20 червня 1909 року, бр. Ізидор*
- 22) *Камениця, 6 лютого 1909 року, бр. Ізидор*
- 23) *Камениця, 29 березня 1909 року, бр. Ізидор і брати-*
новики
- 24) *Камениця, 6 травня 1909 року, бр. Ізидор*
- 25) *Камениця, 3 червня 1909 року, бр. Ізидор*
- 26) *Камениця, 12 серпня 1909 року, бр. Ізидор*
- 27) *Камениця, 17 січня 1910 року, бр. Ізидор*
- 28) *Камениця, 1 березня 1910 року, бр. Ізидор*
- 29) *Камениця, 3 травня 1910 року, бр. Ізидор*
- 30) *Камениця, 5 червня 1910 року, бр. Ізидор*
- 31) *Камениця, 28 серпня 1911 року, бр. Ізидор*
- 32) *Камениця, 24 лютого 1912 року, бр. Ізидор*
- 33) *Камениця, 28 березня 1912 року, бр. Ізидор*
- 34) *Без дати і місця, бр. Ізидор*
- 35) *Камениця, 8 грудня 1912 року, бр. Ізидор*
- 36) *Камениця, 8 квітня 1913 року, бр. Ізидор*
- 37) *Камениця, 10 січня 1914 року, бр. Ізидор*
- 38) *Камениця, 8 березня 1914 року, бр. Ізидор*
- 39) *Камениця, 21 травня 1914 року, бр. Ізидор*

- 40) Камениця, 14 лютого, без року, бр. Ізидор
- 41) Камениця, 20 лютого, без року, бр. Ізидор
- 42) Камениця, 23 листопада, без року, бр. Ізидор
- 43) Камениця, 30 листопада, без року, бр. Ізидор
- 44) Камениця, 30 листопада, без року, бр. Ізидор
- 45) Камениця, без дати, бр. Ізидор

ЦДІАУЛ, фонд № 358, опис № 2, справа № 94

***Листи монахів монастиря Студійського Уставу в місті
Камениця (Боснія) Іларіона і Йосафата» до Шептицького А.***

- 1) Камениця, 30 червня 1906 року, бр. Іларіон
- 2) Камениця, 5 червня 1908 року, бр. Іларіон
- 3) Камениця, 22 липня 1908 року, о. Йосафат і бр. Іларіон
- 4) Камениця, 15 вересня, без року, о. Йосафат і бр. Іларіон
- 5) Камениця, 11 жовтня 1908 року, о. Йосафат і бр. Іларіон
- 6) Камениця, 28 жовтня 1908 року, о. Йосафат, бр. Іларіон, бр. Пилип, бр. Стефан, бр. Йосиф
- 7) Камениця, 7 листопада 1908 року, о. Йосафат, бр. Іларіон, новики: бр. Пилип, бр. Стефан, бр. Йосиф
- 8) Камениця, 24 грудня 1908 року, о. Йосафат, бр. Іларіон і браття-новики
- 9) Камениця, 21 січня 1909 року, о. Йосафат, бр. Іларіон і браття-новики
- 10) Камениця, 9 лютого 1909 року, о. Йосафат, бр. Іларіон, бр. Ізидор і браття-новики

- 11) Камениця, 15 квітня 1909 року, бр. Іларіон
- 12) Камениця, 4 травня 1909 року, бр. Іларіон
- 13) Камениця, 2 червня 1909 року, бр. Іларіон
- 14) Камениця, 19 серпня 1909 року, бр. Іларіон
- 15) Камениця, 7 вересня 1909 року, бр. Іларіон
- 16) Камениця, 1 жовтня 1909 року, о. Йосафат і бр. Іларіон
- 17) Камениця, 6 листопада 1909 року, бр. Іларіон
- 18) Камениця, 9 грудня 1909 року, бр. Іларіон, о. Йосафат, бр. Ізидор, о. Андрей, бр. Пахомій, бр. Йоаким
- 19) Камениця, 14 грудня 1909 року, бр. Іларіон
- 20) Камениця, 12 січня 1910 року, бр. Іларіон
- 21) Камениця, 20 січня 1910 року, бр. Іларіон
- 22) Камениця, 28 лютого 1910 року, бр. Іларіон
- 23) Камениця, 18 березня 1910 року, бр. Іларіон
- 24) Камениця, 3 квітня 1910 року, бр. Іларіон
- 25) Камениця, 2 травня 1910 року, бр. Іларіон
- 26) Камениця, 13 червня 1910 року, бр. Іларіон
- 27) Камениця, 18 липня 1910 року, бр. Іларіон
- 28) Камениця, 17 серпня 1910 року, бр. Іларіон
- 29) Камениця, 7 лютого 1911 року, бр. Іларіон
- 30) Камениця, 22 березня 1911 року, бр. Іларіон
- 31) Камениця, 21 листопада 1911 року, бр. Іларіон
- 32) Камениця, 20 січня 1912 року, бр. Іларіон

- 33) *Камениця, 18 березня 1912 року, бр. Іларіон*
- 34) *Камениця, 17 жовтня 1912 року, бр. Іларіон*
- 35) *Камениця, 25 листопада 1912 року, бр. Іларіон*
- 36) *Камениця, 21 грудня 1912 року, бр. Іларіон*
- 37) *Без дати і місяця, бр. Іларіон*
- 38) *Камениця, 10 січня 1913 року, бр. Іларіон*
- 39) *Камениця, 26 березня 1913 року, бр. Іларіон*
- 40) *Камениця, 22 квітня 1913 року, бр. Іларіон*
- 41) *Камениця, 21 травня 1913 року, бр. Іларіон*
- 42) *Камениця, 14 вересня 1913 року, бр. Іларіон*
- 43) *Камениця, без числа місяця, 1913 року, бр. Іларіон*
- 44) *Камениця, без дати, бр. Іларіон*
- 45) *Камениця, 17 грудня 1913 року, о. Йосафат і бр. Іларі-*
он
- 46) *Камениця, 2 березня 1908 року, бр. Йосиф*
- 47) *Камениця, 1 січня, без року, о. Йосафат*
- 48) *Камениця, 19 січня, без року, о. Йосафат і бр. Іларіон*
- 49) *Камениця, 19 січня, без року, о. Йосафат*
- 50) *Камениця, 1 лютого, без року, о. Йосафат*
- 51) *Камениця, 16 березня, без року, о. Йосафат*
- 52) *Камениця, 17 квітня, без року, о. Йосафат*
- 53) *Камениця, 20 квітня, без року, о. Йосафат*
- 54) *Камениця, 2 травня, без року, о. Йосафат*
- 55) *Камениця, 14 червня, без року, о. Йосафат*

- 56) Камениця, 30 червня, без року, о. Йосафат
57) Камениця, 14 липня, без року, о. Йосафат
58) Камениця, 19 серпня, без року, о. Йосафат
59) Камениця, 15 вересня, без року, о. Йосафат
60) Камениця, 18 вересня, без року, о. Йосафат
61) Камениця, 24 листопада, без року, о. Йосафат Коваль-
чук
62) Камениця, 27 грудня, без року, о. Йосафат
63) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
64) Без дати і місця, о. Йосафат
65) Без дати і місця, о. Йосафат
66) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
67) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
68) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
69) Без дати і місця, о. Йосафат
70) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
71) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
72) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
73) Без дати і місця, о. Йосафат Ковальчук
74) Камениця, без дати, о. Йосафат, бр. Іларіон, бр. Ізидор
і брати-новики

ЦДІАУЛ, фонд № 358, опис № 2, справа № 95

Листи монахів монастиря Студійського Уставу в місті Камениця (Боснія) з іменами на літери «Й–Ю» до Шептицького А.

- 1) Камениця, 13 січня 1914 року, о. Леонтій
- 2) Камениця, 13 січня 1914 року, о. Леонтій
- 3) Камениця, 22 лютого 1914 року, о. Нікон
- 4) Камениця, 30 березня 1914 року, о. Нікон
- 5) Камениця, 12 травня 1914 року, о. Нікон
- 6) Без дати і місця, о. Нікон
- 7) Без дати і місця, бр. Йоаким
- 8) Без дати і місця, бр. Юстин
- 9) Без дати і місця, о. Нікон
- 10) Без дати, місця та автора
- 11) Без дати і місця, схимонах...
- 12) Без дати і місця, о. Нікон
- 13) Камениця, 19 травня 1909 року, без автора
- 14) Камениця, 13 липня 1909 року, без автора
- 15) Камениця, 25 вересня 1909 року, Студити
- 16) Камениця, 10 травня 1909 року, Студити
- 17) Камениця, 15 липня 1911 року, Студити
- 18) Камениця, 16 липня 1911 року, Студити
- 19) Камениця, 3 серпня 1911 року, Студити
- 20) Камениця, 26 вересня 1911 року, Студити
- 21) Камениця, 22 лютого 1912 року, Студити

- 22) *Камениця, 16 квітня 1912 року, Студити*
- 23) *Камениця, 24 квітня 1912 року, Студити*
- 24) *Камениця, 17 червня 1912 року, Студити*
- 25) *Камениця, 22 серпня 1912 року, Студити*
- 26) *Камениця, 6 березня 1913 року, прихожани монастирської церкви в Камениці*
- 27) *Без дати і місяця, Студити (почерк о. Нікона)*
- 28) *Без дати і місяця, Студити (почерк о. Нікона)*
- 29) *Без дати і місяця, Студити (почерк о. Нікона)*
- 30) *Камениця, 22 травня, без року, Студити*

3) Листування о. Йосафата Жана з Митрополитом Андреєм Шептицьким

Постать отця Йосафата Жана в історії УГКЦ заслуговує окремого дослідження, оскільки це був чужинець, який цілковито посвятився служінню Україні і Церкві. Тож варто трохи більше сказати про нього³⁶.

Йосафат Франсуа Жозеф Вікторієн Жан (таким було його повне ім'я) народився 19 березня 1885 року в провінції Квебек (Канада). Закінчивши початкову освіту, вступив до духовної семінарії та у 1910 році був висвячений на священника в латинсь-

³⁶ 29–30 листопада 2019 р. у Львові була організована Міжнародна наукова конференція «Моє служіння Україні», присвячена о. Йосафату Жану, ЧСВВ (1885–1972 рр.). Організатором виступила Провінція Найсвятішого Спасителя ЧСВВ в Україні. <https://synod.ugcc.ua/data/u-lvovi-provedut-naukovu-konferentsiyu-pro-o-yosafata-zhana-chsvv-1868/>

кому обряді. У вересні того ж року він зустрівся у Монреалі з Митрополитом Андреем Шептицьким. Ця зустріч так його змінила, що він вирішив разом із ним їхати до України, щоби стати місіонером для українського народу. У 1911 році він переходить на східний обряд, а вже з 1914 року починає душпастирювати в різних василіянських парафіях у Галичині. 4 березня 1917 році він склав монаші обіти, після яких сповнював служіння в багатьох василіянських монастирях.

У непрості для України часи, з огляду на відповідну освіту і знання мов, він був особистим секретарем Президента ЗУНР Євгена Петрушевича, капеланом УГА, очолював Український Червоний Хрест, служив у дипломатичній місії у Варшаві, був представником УНР на Ризькій мирній конференції, у Лізі Націй та членом місії УНР в Женеві.

На прохання Митрополита Андрея в 1923 році він вступив до Студитів для того, щоби відновити діяльність Лаври св. Йосифа в Камениці в Боснії. Після завершення цієї місії, повернувшись до Канади, знову вступив до Отців Василіян. Останні роки свого життя провів у василіянському монастирі в Гримзбі. Упокоївся 8 червня 1972 році. Похований на українському католицькому цвинтарі св. Петра і Павла у м. Мондер (провінція Альберта) (Ковалів, 2015).

В іменному фонді № 358 ЦДІАУЛ опис № 1 міститься справа № 190, що має назву *«Листи монахів з іменами: на літери*

«Й–І» до Шептицького А.». Саме в цій справі знаходимо цілу збірку листів о. Йосафата Жана до Митрополита Андрея Шептицького. Частина цього листування припадає саме на той час, коли він за дорученням Митрополита перебував із місією відновлення монастиря Студитів у Боснії. Він регулярно звітував Митрополиту Андрею про хід справ. В одному з листів знаходимо копію урядового листа, яким о. Йосафату Жану наказано покинути територію Боснії. У згаданій справі № 190 знаходимо 24 листи, які належать до його боснійського періоду. В архівному каталозі вони всі представлені в такому хронологічному порядку:

- 1) Баня-Лука, 28 вересня 1923 року
- 2) Баня-Лука, 11 жовтня 1923 року
- 3) Баня-Лука, 16 жовтня 1923 року
- 4) Баня-Лука, 19 жовтня 1923 року
- 5) Стара Дубрава, 9 січня 1924 року
- 6) Прнявор, 21 лютого 1924 року
- 7) Прнявор, 28 лютого 1924 року
- 8) Баня-Лука (Абатство Трапистів Mariastern), 21 лютого 1924 року
- 9) Стара Дубрава, 14 травня 1924 року
- 10) Прнявор, 27 травня 1924 року
- 11) Прнявор, 27 травня 1924 року
- 12) Крижевці, 4 червня 1924 року
- 13) Reichenburg (Швейцарія), 30 червня 1924 року

- 14) *Reichenburg (Швейцарія), 2 липня 1924 року*
- 15) *Баня-Лука, без дати.*
- 16) *Камениця, 23 вересня 1924 року*
- 17) *Камениця, 26 жовтня 1924 року*
- 18) *Камениця, 16 листопада 1924 року, Нікон Цюсьняк*
- 19) *Камениця, 16 листопада 1924 року*
- 20) *Баня-Лука (Абатство Траністів Mariastern), 8 грудня 1924 року*
- 21) *Загреб, 11 грудня 1924 року*
- 22) *Баня-Лука, 18 грудня 1924 року*
- 23) *Прнявор, 25 грудня 1924 року*
- 24) *Сибинь (Sibinj), 16 лютого 1925 року*

4) Листування Генерального Вікарія для греко-католиків у Боснії о. Йосифа Жука з Митрополитом Андреем Шептицьким

На відміну від о. Йосафата Жана постать о. Йосифа Жука в історії УГКЦ є трагічною. Народився він 24 грудня 1872 року в селі Підкамінь, що у Львівській області. Після закінчення початкової освіти він вступив до Станіславівської духовної семінарії. Опісля ж протягом двох років, а саме з 1895 до 1897, здобував освіту у Львівській духовній семінарії. З огляду на успіхи у навчанні його було вислано на вищі студії до Інсбруку, де він навчався у Єзуїтській колегії «Канізіяnum». У 1899 році Митрополит Андрей висвятив його на священника і взяв його собі за осо-

бистого секретаря. Це були перші єрейські свячення, які він уділив після того, як став єпископом. Навчання у «Канізіяnum» о. Йосиф Жук завершив успішним захистом докторської дисертації. Після повернення Митрополит Андрей призначив його ректором Львівської духовної семінарії.

У 1910 році Митрополит запропонував його кандидатуру як Генерального Вікарія для українських греко-католиків у Боснії у підпорядкування архієпископові Сараєво Йосифу Штадлеру. На цьому уряді пробув до 1913 року, після чого був переведений на душпастирство до церкви св. Варвари у Відні. У 1924 році переїхав до Канади, де служив на різних парафіях.

У 1928 році через внутрішні конфлікти всередині УГКЦ в Америці вирішив перейти до православ'я. 25 вересня 1932 року о. Йосифа Жука було висвячено на єпископа Нью-Йоркського. Він став засновником Української Православної Церкви в Америці. Пробирав налагодити зв'язки з Вселенським Патріархатом, але не встиг, оскільки 23 лютого 1934 року був убитий радянськими спецслужбами в Сент-Пітербурзі в штаті Флорида.

У згадуваному вже фондi № 358, опис № 2 зберігається листування о. Йосифа Жука з Митрополитом Андреем Шептицьким. Міститься воно у справі № 158. У цій кореспонденції знаходимо також 7 листів, які мають стосунок до історії Лаври св. Йосифа монахів Студитів у Камениці. У них о. Йосиф Жук у статусі Генерального Вікарія інформує Митрополита Андрея про різні об-

ставини становлення душпастирства у Боснії та велику роль у цьому процесі Студитів. У хронологічному порядку ці листи можна представити так:

- 1) *Баня-Лука, 11 грудня 1910 року*
- 2) *Баня-Лука, 17 лютого 1911 року*
- 3) *Баня-Лука, 6 березня 1911 року*
- 4) *Баня-Лука, 1 жовтня 1911 року*
- 5) *Сараєво, 25 жовтня 1911 року*
- 6) *Сараєво, 25 квітня 1912 року*
- 7) *Сараєво, 4 березня 1913 року*

**5) Листування Апостольського Адміністратора
для греко-католиків у Боснії о. Олексія Базюка**

Отець Олексій Базюк належав до грона довірених осіб Митрополита Андрея Шептицького, тому й не дивно, що саме його він призначав на уряди, які вимагали особливого підходу й досвіду. Його особа гідна окремого дослідження, проте в нашій розвідці обмежимося головними датами з його біографії, передовсім тими, що пов'язують його з історією Лаври св. Йосифа в Камениці.

Народився Олексій Базюк 26 березня 1873 року в с. Добряни Стрийського повіту. Після закінчення початкової школи й гімназії вступив на богословський факультет Львівського університету та до Львівської духовної семінарії. 9 квітня 1898 року отримав єрейські свячення з рук Митрополита Йосифа Сембратовича. Опісля душпастирював на різних парафіях. 9 жовтня 1914 року

о. Олексій був призначений Папою Венедиктом Адміністратором для українських греко-католиків у Боснії і Герцеговині. На цьому уряді він пробув до 1925 року, а опісля ще рік у ранзі Апостольського Вікарія. Після завершення своєї місії повернувся в Україну та довгий час був парохом в с. Чесники біля Рогатина. Останні роки свого життя душпастирював у селах Волосянка і Лавочне. Помер 12 червня 1952 у Лавочному, де і похований на місцевому цвинтарі.

У фондах ЦДІАУЛ збереглося його 20 листів і одна телеграма, адресованих Митрополитові Андрею, та один лист, що його він написав до о. Климентія Шептицького. Усі вони в архівному каталозі зберігаються у фонді № 358, опис 1, справа 213, яка називається *«Листи кореспондентів з прізвищами на літери «Баб-Барб» до Шептицького А.»*. Більшість із них були написані в Бання-Луці, коли о. Олексій Базюк виконував уряд Апостольського Адміністратора. Серед них у семи листах містяться його повідомлення Митрополиту Андрею про монахів Студитів, задіяних у душпастирстві місцевих людей. А в листі до отця Климентія, який випадково потрапив до цієї архівної справи, він описує не легкий стан справ в Адміністрації, а також висловлює свою думку щодо подальшої місії Студитів у Боснії. Усі листи у хронологічному порядку можна представити так:

1) Бання-Лука, 18 вересня 1917 року

2) Бання-Лука, 28 вересня 1917 року

3) Баня-Лука, 18 квітня 1918 року

4) Баня-Лука, 16 липня 1923 року

5) Баня-Лука, 10 квітня 1924 року (до отця Климентія Шептицького)

6) Баня-Лука, 6 листопада 1924 року

7) Баня-Лука, 2 лютого 1925 року

6) Документація щодо ліквідації Студитської Лаври св. Йосифа в Камениці

У фонді № 684, описі № 1 ЦДІАУЛ зберігається справа № 3297 за назвою «Матеріали про ліквідацію українського монастиря Ордену Студитів в Югославії та заходи Львівських Студитів по продажу і передачі залишеного маєтку в Боснії тамошній Греко-Католицькій Церкві (листування, записки, довідки, довіреність)». Справа нараховує 67 архівних аркушів та являє собою досить ретельно задокументовану історію щодо порятунку та ліквідації Лаври св. Йосифа в Камениці. Для того, щоби зрозуміти її зміст, спробуймо тематично згрупувати та представити документи, які вона містить. Отож, знаходимо в ній такі документи:

1) особисті записки Митрополита Андрея Шептицького щодо видатків на діяльність Студитів в Боснії;

2) посвідка, видана о. Михайлом Юристомою щодо прийняття церковної каси у Старій Дубраві;

3) листування владики Діонізія Нярадї з о. Климентієм Шептицьким;

- 4) листування о. Григорія Біляка з владикою Діонізієм Няраді;
- 5) листування о. Григорія Біляка з о. Климентієм Шептицьким;
- 6) листування адвоката Євгена Ловицького з о. Климентієм Шептицьким;
- 7) листування о. Миколи Нагорянського, прокуратора при Апостольській Нунціатурі і Міністерстві віросповідань у Варшаві з о. Климентієм Шептицьким;
- 8) листування о. Іларіона Денищука з о. Климентієм Шептицьким;
- 9) листування о. Іларіона Денищука з великим жупаном Вербацької області в Баня-Луці;
- 10) мапа посілостей Лаври св. Йосифа в Камениці;
- 11) перелік Інвентар Лаври св. Йосифа в Камениці;
- 12) копії і варіанти Договору купівлі-продажу маєтностей Лаври св. Йосифа в Камениці від 24 квітня 1929 року;
- 13) нотатка для пам'яті про історію про купівлю-продаж маєтностей Лаври св. Йосифа в Камениці від 24 квітня 1929 року;
- 14) пояснення до Договору купівлі-продажу маєтностей Лаври св. Йосифа в Камениці від 24 квітня 1929 року, складене о. Григорієм Біляком;

15) листування о. Климентія Шептицького з о. Григорієм Біляком;

16) листування о. Тараса Думки, пароха Старої Дубрави, з о. Климентієм Шептицьким;

17) посвідка-повноваження від о. Климентія Шептицького для о. Григорія Біляка виступати в усіх справах від імені Лаври св. Йосифа в Камениці;

18) Декларація владики Діонізія Няраді від 26 травня 1939 року про продовження Договору від 24 квітня 1929 року.

Закінчення

Представлений опис архівних джерел із фондів ЦДІАУЛ, які мають стосунок до історії Студитської Лаври св. Йосифа в Камениці в Боснії, не можна вважати вичерпним, оскільки, як вже згадувалося, у ЦДІАУЛ триває опрацювання деяких важливих фондів, зокрема того ж таки № 201. Проте можна впевнено сказати, що представлені архівні джерела становлять основу для написання історії цієї славної Студитської монашої обителі, про існування якої нині свідчить хіба що пам'ятний хрест, що був встановлений біля греко-католицької церкви Христа-Царя у Баня-Луці в 2019 році. Маю надію, що ця розвідка стане своєрідним путівником для дослідників, зацікавлених цією тематикою.

ЛІТЕРАТУРА

Біляк Р., Біляк С. Отець Григорій Біляк і його родина / Українське культурно-просвітне товариство «Кобзар». Zagreb, Croatia, 2017.

Блаженний священномученик Леонтій (Леонід Федоров). *Листи з Камениці*. Львів: Свято-Успенська Унівська Лавра Студійського Уставу, 2014. С. 9–146.

Гаврош О. Єпископ Карпатської України. Загибель Владики Діонізія Няраді досі оповита таємницею. *Україна молода*. 2010. 13 березня. С. 3.

Греко-Католицька Церква в Боснії. Львів: Накладом «Ниви», з друкарні Ставропігійського Інститута під зарядом М. Рефця, 1912.

Гродський Й. Положенє русинів в Боснії. Львів, 1909.

«Діло». *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / автор-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. С. 290.

Дядюк М. Архів історії Унії як інтегральна частина Візантійської бібліотеки і архіву книгозбірні «Студіон». *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2020. Вип. 12 (28). С. 299–381.

Качараба С. Еміграція галицьких селян в Боснію і Герцоговину наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Проблеми слов'янознавства*. 1990. № 42. С. 66–73.

Качараба С. Йосиф Гродський — «апостол босанських русинів». *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2019. Спецвипуск. С. 605–613.

Качараба С. Душпастирська опіка Греко-Католицької Церкви над українською еміграцією у Боснії та Герцеговині (кінець XIX – початок XX ст.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2013. Вип. 49.

Ковалів Ю. Б. Жан Йосафат. *Українці в Сполученому Королівстві: інтернет-енциклопедія*. 2015. URL: <https://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/02/zhan-u.htm>

Комариця М. Нива. *Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження*. Т. 2. 1901–1919 рр. Львів: Світ, 2002. С. 178–206.

Куницький Л. Над Босною. *Нива*. 1917. Ч. 12. С. 375–391.

Мишанич О. Букатко Гавриїл. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. URL: <https://esu.com.ua/article-36641>.

«Руслан». *Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-уклад. Ю. І. Ковалів*. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. С. 359–360.

Саламон О. С. Митрополит Андрей в Югославії, «*Патріархат*». 12 (90). 1978. URL: <https://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/mytropolyt-andrej-u-yuhoslaviji/>

Степовик Д. Жук Йосип. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18283>.

ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 161.

ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 190.

ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 1, спр. № 198, арк. 148.

ЦДІАУЛ, Ф. № 538, оп. № 2, спр. № 358, арк. 18–20.

ЦДІАУЛ, Ф. № 358, оп. № 2, спр. № 352, арк. 42.

ЦДІАУЛ, Ф. № 684, оп. № 1, спр. 3297.

Шематизм всего клира Греко-Католицкой Митрополичои Єпархії Львовской на рокъ 1908. Львовъ: Накладомъ Архієпархіяльного Клира, 1908. С. 233–234.

Шематизм всего клира Греко-Католицкой Митрополичои Єпархії Львовской на рокъ 1910, Львовъ: Накладомъ Архієпархіяльного Клира 1910, С. 436.

Шематизм всего клира Греко-Католицкой Митрополичои Єпархії Львовской на рокъ 1912. Львовъ: Накладомъ Архієпархіяльного Клира, 1912. С. 401.

Шематизм всего клира Греко-Католицкой Митрополичои Єпархії Львовской на рокъ 1914, Львовъ: Накладомъ Архієпархіяльного Клира 1914, С. 432.

Юстин єрм. Бойко. Про два невідомі листи Леоніда Фьодорова до митрополита Андрея Шептицького. Синод єпископів Української Греко-Католицької Церкви 8 березня 2021 року. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/pro-dva-nevidomi-lysty-leonida-fodorova-do-mytropolitya-andreya-sheptytskogo-5436/>

Юстин єрм. Бойко. Про три маловідомі молитви Митрополита Андрея Шептицького, 11.12.2020. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/pro-try-malovidomi-molytvvy-mytropolitya-andreya-sheptytskogo-4697/>

Богдан Савак

ОТЕЦЬ ЙОСИП ВІТОШИНСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ ТВОРЕЦЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Славився Денисів «Просвітою» культури
У минулім столітті зорею блистів!
Перший, після Львова, клав основи, мури
У серця народні, вливав волі спів.
Там співали хори, диригентів школа,
Духових оркестрів гриміли марші,
«Не пора» Франкове лунало довкола,
Горіло завзяття у селянській душі.

Так писав про культурно-подвижницьку працю, яку започаткував у нашому селі отець Йосип Вітошинський, денисівський емігрант-письменник, колишній десятник летунської армії УНР

12* Слово і Церква: українське національне і духовне відродження у XIX столітті